visat.

primavera 2024

2023: un any Tolstoi

Ivan Garcia Sala

Es podria dir que el 2023 ha estat l'any Tolstoi a Catalunya, tot i que no es commemorava el bicentenari de la mort de l'escriptor rus (això es va fer el 2010) ni el centenari del seu naixement, que se celebrarà el 2028. La raó: s'ha publicat l'obra magna de l'escriptor, *Guerra i pau*, traslladada per primer cop directament del rus, de la mà de Judit Díaz (Edicions de 1984). I, a més, han aparegut quatre traduccions de novel·les i relats, alguns dels quals són els textos de maduresa més importants de l'escriptor rus, com *La Sonata a Kreutzer*, curiosament traduïda tant per Miquel Cabal a l'editorial Flaneur (que hi afegeix un article de Tolstoi mateix explicant el sentit de la novel·la) com per Arnau Barios al Club Editor. La traducció de Barios s'inclou dins del volum *Tres novel·les*, juntament amb dues obres tan significatives com són *La mort d'Ivan Ilitx* i *Khadjí-Murat*, i un ampli aparell de notes del traductor i il·lustracions per fer més proper al lector el món caucàsic. A més, Comanegra ha publicat *Quanta terra necessita una persona*, traduït per Marta Nin (aplega, a més del que dona nom al recull, alguns dels relats més traduïts al català, com *La història d'un cavall* i *Tres morts*; altres de l'època de joventut i maduresa, com *Albert* i *Després del ball*, i un d'inèdit, *Dues versions diferents de la història d'un rusc amb el sostre de til·ler*). Per la seva banda, Cal Carré ha tret *Un matí del terratinent*, en traducció, altra volta, de Miquel Cabal. Si tenim en compte que durant l'any dedicat a Dostoievski, el 2021, se'n van publicar sis traduccions, no és exagerat considerar el 2023 un any Tolstoi des del punt de vista editorial. Ara bé, és fruit d'una feliç casualitat, aquesta proliferació de traduccions tolstoianes en el mateix any? O hi ha alguna raó que ho pot explicar? L'objectiu d'aquest article és justament intentar donar resposta a aquestes preguntes, tot fent abans una retrospectiva de la recepció de Tolstoi a casa nostra.

Quan al final del segle xix arribà a Catalunya l'interès per la literatura russa, l'escriptor de Iàsnaia Poliana encapçalà la llista d'autors traduïts al català. José Calvo assenyala, però, que des que comença a editar-se, a Catalunya interessà més la dimensió estètica de la seva obra, i no tant la moral i social; d'aquí que no se'n traduïssin els assaigs teòrics.[1] La primera traducció documentada és, segons Ramon Pinyol, de l'any 1892, quan es publicà al fulletó de *La Renaixensa* un recull dels contes traduïts del francès per Bonaventura Bassegoda, Ernest Moliné i Sebastià Farnés: *D'ahont vé'l mal*, *Lo que fa viure als homes*, *Història d'un cavall*, *Los dos vells*, *Un pobre diable*, *Petita brasa crema una casa*, *Lucerna* i *Katia*.[2] La traducció següent, *Un llibre trist*, la devem a Narcís Oller, que conegué Tolstoi als anys vuitanta gràcies a Isaac Pavlovsky, periodista i traductor exiliat a França i difusor de la literatura russa entre els escriptors realistes hispànics. Segons explica Oller mateix, devorà amb tant delit i tan poc temps *Guerra i pau*, recomanada per Pavlovsky, que, quan l'acabà, als ulls li va aparèixer una malaltia que li durà uns quants mesos. El 1897 emprengué la seva primera traducció tolstoiana, *Un llibre trist* (L'Avenç). Contenia dos relats de Tolstoi, *La mort d'Ivan Iliitch* i *Tres morts*, i un fragment dels *Relats de Sebastopol*, titulat *La mort al camp de batalla*. El llibre en què es basà Oller fou una antologia en francès de textos tolstoians, *La mort* (Perrin,1886), elaborada per Elie Halpérine-Kaminsky, tot i que, per traduir *La mort d'Ivan Iliitch*, va fer servir també una altra versió francesa del relat, la d'Eléonore Tsakny, publicada dins de *Derniers nouvelles* (Nouvelle Librairie Parisienne d'Albert Savine, 1886). L'objectiu d'Oller usant les dues versions era aproximar-se al sentit del text original, al mateix temps que recreava la riquesa de registres lingüístics que ell intuïa que Tolstoi havia de tenir i que les traduccions franceses no reflectien.[3] L'any 1903 Joaquim Cases Carbó signà unes quantes traduccions de contes tolstoians a *L'Avenç*, que es publicaren en dues sèries. La majoria eren molt breus (com *El vestit nou del tzar*, *Tres amics*, *Val més donar l'exemple que no pas manar*, *Les riqueses que Déu dóna a l'home*), però hi inclogué també altres relats més llargs (*No es pot tirar llenya al foc*, *Historia veritable* , *El mujik Parkhom*, *Els préssecs*, *El jutge savi* i *Lo que fa viure ls homes*), que foren reeditats fins als anys noranta per diverses editorials, perquè, com diu Pinyol, aquesta traducció fou el planter per a nombroses edicions posteriors de textos tolstoians. Un any després, el 1904, la mateixa editorial publicava *El Cant del cigne:*

història d'un musich, de la mà d'Antoni Campmany i Ayné.

Amb la mort de Tolstoi, l'any 1910, que commocionà tot Europa, a Catalunya se'n feren les primeres versions del teatre. Joan Puig i Ferrater traduí *El domini de les tenebres* (L'Avenç, 1912), i Narcís Oller, *El mort en vida* (1912) i *Els fruits de la ciència* (1913), totes dues impreses per Bartomeu Baixarías. Tanmateix, malgrat que immediatament després començà una onada d'interès per la literatura i la cultura russes provocada per la revolució del 1917, no es feren noves edicions de Tolstoi fins l'any 1928. Abans, durant els anys vint, només es tornaren a publicar algunes de les traduccions de contes de Cases Carbó. Però aquell 1928, en què se celebrava l'aniversari del naixement de l'escriptor, inaugurà un període molt fèrtil en la història de la recepció de Tolstoi a Catalunya. La Llibreria Catalònia publicà *Abecedari de Tolstoi: primer llibre de lectura per a ús de les famílies i de les escoles*, traduït per Joan Sallarès, un conjunt de relats pensats per ensenyar els infants a llegir, que coincidia perfectament amb l'interès dels sectors progressistes catalans per estendre l'alfabetització entre tota la població; i l'Editorial Barcino proposava *La novel·la d'un cavall*, de Josep Navarro Costabella. També es publicaven dues de les grans novel·les de Tolstoi, inèdites en català, totes dues, però, traduïdes del francès: *Guerra i pau*, en traducció de Carles Capdevila (La Publicitat) i *Resurrecció*, traduïda per Alfons Maseras i Rossend Llates a la col·lecció «A Tot Vent», de Proa, dirigida per Puig i Ferrater. Justament ell el 1930 adaptà al català de l'època la traducció de Campmany d'*El Cant del cigne*, el mateix any que Proa començà a disposar de traductors que coneixien la llengua russa, atès que Puig i Ferrater, que des de feia temps tenia una fília especial pels escriptors russos, es proposà traduir-los al català directament. Feia temps que la crítica literària de la premsa catalana es lamentava de la traducció amb llengües interposades, tot adduint que les versions en francès i en anglès sovint s'allunyaven de l'estil dels textos originals, i es posava la russa com a exemple de literatura especialment perjudicada per aquesta pràctica.[4] Ara bé, la responsabilitat en la recepció distorsionada de Tolstoi i altres escriptors russos no només havia estat cosa de les traduccions intermèdies, sinó, com assenyala José Calvo, de la proliferació dels textos en edicions populars en castellà d'editorials madrilenyes, valencianes i, especialment, barcelonines com Maucci.[5] Per sort, als anys trenta, quan Puig i

Ferrater inicià la seva col·lecció, ja hi havia traductors que podien emprendre la tasca de traslladar la literatura russa directament al català. Així, Francesc Payarols, amant de les llengües, fascinat per l'òpera russa i que aprengué l'idioma de manera autodidàctica, fou un dels traductors amb què Puig i Ferrater pogué comptar. A ell es deu la traducció de tres relats que s'editaren en un mateix volum, *La Mort d'Ivan Ílitx*, *Amo i criat* i *Tres morts* (1930), i de les novel·les de tema caucàsic *Els cosacs* (1933) i *Hadjí-Murat* (1934).[6] L'altre traductor fou Andreu Nin, l'activitat política del qual el portà a viure a l'URSS i a aprendre el rus perfectament. Treballant per a Proa, Nin es convertí en el gran traductor de referència del rus al català, i les seves obres en textos canònics de la traducció literària catalana, que s'han continuat reeditant fins a l'actualitat.[7] Pel que fa a Tolstoi, a Nin li devem la primera i única versió catalana d'*Anna Karènina*, apareguda l'any 1933. Més tard, traduí *Infància, adolescència i joventut*, que es publica pòstumament el 1974. D'altra banda, el debat a la premsa sobre la traducció indirecta/directa de la literatura russa havia estat tan encès que la «Biblioteca Univers», col·lecció de la Llibreria Catalònia creada també l'any 1928, va usar un estratagema per legitimar les seves traduccions del rus, la majoria indirectes. El director de la col·lecció, Carles Soldevila, inventà un pseudònim que podia fer pensar als lectors que les traduccions eren directes: Olga Savarin. El nom de la presumpta traductora apareixia al costat del vertader traductor de l'obra, de manera que semblava que el text havia estat fet per un tàndem rus/català. D'aquesta manera, de Tolstoi, l'any 1928, la «Biblioteca Univers» en publicà *La sonata a Kreutzer*, que, juntament amb Olga Savarin, signava Marçal Pineda (un altre pseudònim de Soldevila); i, el 1929, *Kàtia*, de la qual era responsable Josep Miracle. Anys més tard, Miracle va reeditar aquesta mateixa traducció afegint-hi el títol original (*La felicitat conjugal*) i fent-hi múltiples correccions, a més d'incloure-hi un pròleg en què explicava la història de la falsa traductora Olga Savarin (Editorial Selecta, 1966).

També als anys trenta la col·lecció «Quaderns Literaris», dirigida per Josep Janés, dedicà lloc als grans clàssics russos: a Puixkin, Gógol, Turguénev i també a Tolstoi, de qui edità la novel·la breu *El pare Sergi* (1934) i *No es pot tirar llenya al foc* (1936), altra volta una reedició d'un conte de Cases Carbó. Finalment, aquest període tan fèrtil es clogué amb la publicació, durant la Guerra Civil, del *Segon*

llibre de lectura: Abecedari per a ús de famílies i de les escoles, també de Sellarès (Llibreria Verdaguer, 1938).

Podem atribuir tot aquest floriment de textos tolstoians, en primer lloc, al bon moment del sistema literari català dels anys vint i trenta, que afavoria la voluntat de les editorials de fer parlar els clàssics universals en la nostra llengua; en segon lloc, a l'atracció que exercia l'URSS i la seva cultura entre els intel·lectuals de l'època; i, finalment, a la presència de traductors coneixedors de la llengua russa que tenien un molt bon domini del català literari. Aquest procés de consolidació de la traducció literària catalana l'estroncaren la Guerra Civil i els quaranta anys de dictadura, de manera que no es tornà a trobar una situació equivalent fins gairebé setanta anys després, quan el sistema literari català es refeu i s'estabilitzà i el traductor amb coneixements de rus deixà de ser una *rara avis*.

Des del principi de la guerra, el bàndol nacional es dedicà a controlar la paraula escrita destruint i confiscant tot llibre considerat perillós i organitzant un sistema complex de censura. La repressió s'acarnissà amb les traduccions de la literatura russa, perquè els censors consideraven que difonien idees revolucionàries i subversives. Lev Tolstoi fou un dels clàssics russos del xix que sortí més perjudicat d'aquesta campanya contra el llibre, i els primers anys del franquisme moltes de les seves obres foren prohibides, particularment les considerades immorals, com *Anna Karènina.* Tanmateix, quan als anys seixanta es començà a autoritzar la traducció de llibres al català, la vara de mesurar de la censura s'havia eixamplat molt i la prevenció contra Tolstoi havia desaparegut. És per això que, a poc a poc, les seves obres tornaren en català a les llibreries. Ara bé, tot i que al final dels seixanta començaren a aparèixer noves traduccions directes d'altres autors russos, signades per Josep Maria Güell, de Tolstoi, en canvi, només se'n reeditaren algunes de les traduccions d'abans de la guerra: la versió de Capdevila de *Guerra i pau* (Arimany, 1960), el text revisat i corregit de Miracle de *Kàtia: la felicitat conjugal* (1966) i les traduccions de Nin, *Anna Karènina* (Aymà, 1967) i *Infància, adolescència i joventut* (Proa, 1974).

Al final dels setanta i durant la dècada dels vuitanta els textos de Tolstoi més freqüents foren els contes infantils i els relats breus. Així,

dels textos pedagògics que havia difós Sellarès abans de la guerra, l'any 1977 Jordi Vinyes en feu la seva pròpia versió, *Històries i contes de Tòlstoi: primer llibre de lectura*, a l'editorial El Mall. En aquest cas, Vinyes no pretenia oferir un producte literari, sinó textos didàctics per als cursos inicials d'EGB basats en el català bàsic que havien establert Josep Llobera i el Seminari de Didàctica del Català els anys 1968 i 1971. També anava dirigida als infants la traducció de Maria del Tura Boix *Contes i faules* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979), i en una col·lecció juvenil com «L'esparver», de la Magrana, hi apareixia el 1981 *Història d'un cavall*, la traducció de Josep Navarro Costabella revisada per Josep Maria de Seabra. Seabra, juntament amb Güell, fou el traductor directe del rus al català més productiu d'aquells anys, però, en canvi, aleshores aquesta fou la seva única aproximació a la literatura de Tolstoi. Que als dos traductors que rebien més encàrrecs en aquells moments no els encomanessin traduir cap obra de Tolstoi, pot ser indicatiu que, després del franquisme, aquest autor no es trobava en el focus d'interès dels editors, probablement perquè no era viable tornar-ne a traduir les grans novel·les ni tampoc es considerava urgent, havent-hi els trasllats de Nin i de Capdevila, ja. El mercat català, doncs, s'havia de satisfer amb les reedicions de les antigues traduccions de *Guerra i pau* (revisada per Ricard San Vicente, Edicions 62, 1983) i *Resurrecció* (Proa, 1985). Es tancava la dècada amb una nova traducció indirecta, la segona, de la *Sonata a Kreutzer*, al *Diari de Barcelona* (1989), feta per Josep Sales i Boguñà, que principalment traduïa literatura de l'anglès.

Als anys noranta, tot i que es continuaren editant les traduccions de Nin i Capdevila i els contes de Cases Carbó (a Edicions de 1984, per exemple), per primer cop després de la guerra apareixen noves traduccions directes, concretament tres; no és que això sigui un gran nombre, però és indicatiu d'un canvi de tendència. D'entrada, Helena Vidal, nascuda a l'URSS, que des dels anys seixanta havia traduït literatura russa al català, prosa, poesia i teatre, l'any 1990 traslladà un dels pocs textos teòrics tolstoians dels quals disposem: *Qui ha d'ensenyar a qui i altres articles pedagògics*, per a Eumo, un recull d'assaigs que reunien les idees i aportacions de Tolstoi en l'àmbit de la pedagogia, nascudes de la seva pròpia experiència com a mestre d'infants a les escoles de Iàsnaia Poliana. Més tard, l'any 1996, Destino publicà la traducció directa de *Khadjí-Murat*, de Victòria

Izquierdo i Àngels Margarit, dues traductores que es van formar a l'Escola de Traductors de la UAB, l'EUTI, i que des del final dels vuitanta fins a l'actualitat tradueixen del rus en tàndem. I, finalment, Manuel de Seabra va presentar a La Magrana la seva proposta de *L'amo i el criat* (1997).

D'aleshores ençà, cada vegada es feren més freqüents les traduccions directes. Així, el 2002 Anna Estopà traduí *La mort d'Ivan Ilitx* per a Quaderns Crema i, el 2004, Izquierdo i Margarit oferiren la seva versió d'aquesta mateixa novel·la juntament amb *La sonata a Kreutzer* (UPF, Destino, reeditat el 2008 per l'Avenç). Tant la traducció d'Estopà com la d'Izquierdo i Margarit s'han reeditat amb freqüència, cosa que indica la bona salut del sistema literari, com en altres tradicions literàries amb una història menys turbulenta que la catalana, en què la convivència en el mercat de distintes traduccions de la mateixa obra està plenament normalitzada. Per la seva banda, Jaume Creus, un dels traductors directes de prosa i poesia russes més productius des dels anys vuitanta, sumà un Tolstoi al seu catàleg de traduccions amb dues novel·les breus, *La felicitat conjugal* i *El diable*, per a Edicions de 1984 (2005).

L'any 2010, però, el de la celebració del centenari de la mort de Tolstoi, no hi hagué pas un devessall de noves traduccions, com s'hauria pogut esperar. Es reeditaren les grans novel·les, com ja s'havia anat fent fins aleshores; Xènia Dyakonova, d'origen rus, una altra de les traductores insignes del rus al català, publicà *El pare Sergi*, per a Lleonard Muntaner; i Josep Maria Farré signà la traducció de *Destí d'una dona de poble*, text de Tatiana Kuzmínskaia que havia estat tutelat i corregit per Tolstoi (Pagès). Segons David Castillo, aquesta obra no va despertar l'atenció dels mitjans com es mereixia i com hauria hagut d'esdevenir-se en un any dedicat a Tolstoi.[8] Perquè, de fet, semblava que les editorials i el públic no posaren atenció a l'efemèride, com es comentava a l'editorial del número d'octubre de *L'Avenç*, dedicat a l'escriptor rus. S'hi reclamaven noves traduccions de les grans obres de Tolstoi, tot recordant que l'actualització dels clàssics és necessària en un sistema literari que pretengui funcionar normalment.[9] En canvi, en el teatre, l'efemèride va tenir una presència prou notable. L'any 2008 Oriol Broggi ja havia portat a l'escena de la Biblioteca de Catalunya la seva adaptació de *La mort d'Ivan Ilitx*, representada per tres actors, que

recitaven i interpretaven la prosa tolstoiana gairebé fil per randa en una versió que posava èmfasi en el to desesperançat del text i neutralitzava el final apoteòsic del relat. El mateix any, Quim Lecina presentava al Teatre Romea *Sonata a Kreutzer*, basada en *La fuga de Tolstoi*, d'Alberto Cavallari, i la novel·la homònima de l'escriptor rus, amb música de Beethoven en directe; hi mostrava la lluita tolstoiana contínua per trobar-se i ser un mateix. Tots dos espectacles van ser recuperats per a l'aniversari del 2010: el de Lecina al Versus Teatre, a la primavera, i el de Broggi, altra volta a la Biblioteca de Catalunya, els primers mesos del 2011.

Tot i la poca presència editorial de Tolstoi que comentàvem, sembla que el centenari serví com a tret de sortida per a noves traduccions directes. Si més no, des d'aleshores s'han anat succeint, amb més o menys constància, l'edició de nous textos tolstoians, no sempre de ficció, com havia estat la tendència des del final del segle xix: *Confessió*, per Miquel Cabal (Angle, 2013); *Els Cosacs*, per Francesc Permanyer (Proa, 2015); *Contra la guerra i la violència*, per Arnau Barios (ICIP, Angle, 2018), i, del mateix traductor, *La felicitat conjugal* (Viena, 2022). Ara bé, aquesta regularitat més o menys constant es trenca el 2023 quan apareixen cinc noves traduccions, cosa, que, com dèiem al principi d'aquest article, no deixa de ser sorprenent si es té en compte que la tendència, com s'ha pogut veure en aquest breu recorregut històric per la recepció de Tolstoi, és d'entre dues i quatre noves traduccions cada dècada des dels anys setanta. D'altra banda, també pot semblar estrany que es facin noves traduccions dels textos tolstoians més anostrats, com *La mort d'Ivan Ilitx* i la *Sonata a Kreutzer*, i, que a més, d'aquesta darrera, n'apareguin dues traduccions alhora. Tot plegat, és un fet casual? Probablement sí: en el món editorial a vegades es produeixen aquesta classe de coincidències sense que hi hagi una causa justificada al darrere. Un cas proper que m'afecta, per exemple, i que també té a veure amb Tolstoi: el 2008 sortia la meva traducció al castellà de *Confesión*, a KRK, amb un mes de diferència de la proposta de Marta Rebón, publicada per Acantilado, i ni les editorials ni els traductors hem pogut mai explicar el perquè d'aquesta coincidència. Fos com fos aleshores, en el cas que tractem sí que crec que es poden intuir algunes raons que poden explicar la coincidència més enllà de la casualitat.

D’entrada, considerar que Tolstoi ara interessa pel seu pacifisme perquè vivim temps convulsos, perquè hi ha diversos conflictes bèl·lics, especialment la guerra entre Rússia i Ucraïna, em sembla una explicació poc exacta i una mica ingènua. Crec que la primera raó que realment explica la coincidència és la irrupció progressiva a casa nostra de traductors que tenen un bon coneixement del rus i la seva cultura, que s’han format a les aules de la Facultat de Traducció de la UAB i de la de Filologia Eslava de la UB, on han rebut el mestratge i l’experiència de traductors com Agata Orzeszek, Ricard San Vicente, Helena Vidal i Bożena Zaboklicka, que han pogut gaudir d’un món globalitzat i digitalitzat que els ha facilitat viatjar a Rússia, fer-hi llargues estades i tenir accés a múltiples recursos lingüístics i culturals; són els casos d’Arnau Barios, Miquel Cabal, Judit Díaz, Marta Nin, Marta Rebón i d’altres. O a l’inrevés, que han vingut de Rússia i han absorbit a la perfecció el català i la seva cultura, com Xènia Dyakonova.

Aquesta proliferació de bons traductors l'ha afavorida l'atenció que el sistema literari català actualment atorga al traductor en si. De ser una figura que amb prou feines apareixia anomenada a la portada dels llibres, ha guanyat visibilitat i centralitat. El seu nom ara sí que és a la coberta: ja no deixa indiferent els lectors. En aquest sentit, és simptomàtic, per exemple, que algunes editorials fins i tot incloguin un pròleg o epíleg en què el traductor exposa les particularitats estilístiques de l'obra, les dificultats que ha trobat i les estratègies traductològiques que ha seguit. I és que, de la mateixa manera que el nom de l'autor pot convidar o no un lector a adquirir un llibre, el del traductor ara és sinònim de prestigi i qualitat. El públic ja no només se sent atret per l'obra de Tolstoi, sinó per la versió que n'ha fet el traductor. Tenint en compte que d'un clàssic com Tolstoi no se'n paguen drets d'autor (un altre motiu, sigui dit de passada, per publicar-lo), una editorial pot focalitzar els esforços a generar un nou text d'un traductor reconegut. Els cinc llibres dels quals parlem en poden ser un exemple, però fixem-nos en el cas de Cal Carré, una petita i nova editorial que neix l'any 2021 i que es proposa com a objectiu treballar els llibres de manera artesana. Seguint el camí de les grans editorials, tria dos d'aquests traductors prestigiosos, Miquel Cabal (*Un matí del terratinent*) i Arnau Barios (*Tres anys*, d'Anton Txékhov), que garanteixen la qualitat dels textos i que el públic reconeix.

Evidentment, és la feina ben feta que dona renom i prestigi al traductor, però també li fan guanyar visibilitat les editorials, els premis, la crítica, les associacions de traducció, els mitjans de comunicació i les xarxes socials. Els traductors, com els autors, són convidats a tertúlies radiofòniques i televisives i als clubs de lectura, i fan sentir la seva veu en mitjans especialitzats com aquest, *Visat*, o en xarxes com X o Facebook, de manera que el públic pot posar cara i personalitat a aquella figura tradicionalment oculta rere l'ombra de l'escriptor. Disposar d'un traductor amb més o menys prestigi ara pot ser un factor important per a una editorial a l'hora d'enfilar una nova proposta. I, justament, els quatre traductors responsables de «l'any Tolstoi 2023» tenen aquest prestigi i reconeixement.

No es pot menystenir, tampoc, en la coincidència que analitzem, el paper de l'Institut de Traducció de Rússia (Иснтитут Перевода) en l'aposta de les editorials catalanes per la literatura russa,

especialment la clàssica. Finançat pel govern rus, és un organisme creat per donar suport a la difusió de la literatura russa per tot el món. Des del 2013 ha patrocinat la publicació de traduccions a quaranta-vuit llengües diferents i ha anat organitzant un dels congressos dedicats a la traducció literària més esplèndids que deuen haver existit mai enlloc. Pel que fa al català, en menys de deu anys, entre el 2014 i el 2022, ha finançat una trentena de publicacions, gairebé tot el gruix de traduccions del rus aparegudes durant aquest període.[10] De fet, *Guerra i pau* d'Edicions de 1984, que es començà a gestar el 2014, és un projecte que ha comptat amb el suport de l'Institut de Traducció, com també el tingué la traducció al castellà de Joaquín Fernández-Valdés (Alba, 2021).[11] Des del 2023, però, les sancions derivades de la guerra d'Ucraïna han estroncat la relació de l'Institut amb les editorials catalanes. Tanmateix, això no ha comportat que entre el 2022 i el 2024 el flux de traduccions de la literatura russa en català s'hagi aturat, com demostra el cas que examinem. L'Institut, doncs, ha estat molt important per fer agafar més volada a la literatura russa a casa nostra, però no ha estat la peça clau. I això és esperançador, perquè, tenint en compte que es pot considerar que aquest organisme neix, com altres institucions culturals russes amb projecció internacional, d'una gran estratègia de *soft power* del govern putinià per difondre el rostre amable del país, en cas que les sancions desapareguin, les editorials catalanes podran continuar publicant literatura russa sense haver de dependre del finançament de l'Institut.[12]

Ara bé, tot això no explica el perquè de Tolstoi l'any 2023. Crec que la resposta no té tant a veure amb Tolstoi en si, com en el fet que és un dels grans clàssics russos, pels quals les editorials catalanes, amb Alpha, el Club Editor i Edicions de 1984 al capdavant, aposten els darrers anys. De fet, m'atreviria a dir que el punt d'inflexió d'aquesta tendència fou l'èxit de la traducció d'Arnau Barios *Eugeni Oneguin*, de Puixkin (Club Editor, 2018). La repercussió en el món intel·lectual català d'un llibre tan particular com aquest i el reconeixement de la labor traductològica tan complexa que hi havia al darrere, podria haver significat l'inici d'un nou interès del públic i les editorials per bones traduccions directes de la literatura russa vuitcentista. A més, l'altre moment important que cal tenir en compte en aquesta revifalla és la publicació de *Crim i càstig*, de Dostoievski, traslladada per Miquel Cabal (Alpha, 2021), no només perquè la traducció també

va ser molt ben rebuda pel públic i la crítica, sinó perquè va implicar trencar un tabú que pervivia en la traducció de la literatura russa al català: el de no traduir allò que Andreu Nin havia fet magníficament. Per això, després de la traducció directa de *Guerra i pau*, que era una de les grans mancances del cànon universal en català, no ens hem d'estranyar de veure aviat a les llibreries les novel·les tolstoianes que havia traduït Nin: *Anna Karènina* i *Infantesa, adolescència i joventut*. I això prova que el sistema literari català ara està obert que cada generació faci la seva pròpia traducció dels clàssics russos i els faci parlar segons la sensibilitat de cada època. Un exemple evident d'això és el títol del conte de Comanegra, *Quanta terra necessita una persona*, en què «una persona» substitueix l'habitual «un home» de les traduccions anteriors. Contràriament al que explica Marta Nin al pròleg, al meu entendre, aquesta decisió respon més a la sensibilitat de gènere actual que no pas a una raó semàntica.

En resum, que es faci parlar Tolstoi, els clàssics russos, segons la perspectiva contemporània, que apareguin noves traduccions de les mateixes obres o d'aquelles que ja tenien una versió canònica, tot plegat indica que el sistema literari català és prou robust i flexible per garantir la diversitat i polifonia de textos que s'espera d'un sistema literari normalitzat. La coincidència, doncs, de les cinc traduccions l'any 2023 no és res més que la confluència dels resultats d'una feina feta per editors, traductors, institucions culturals i acadèmics durant molts anys, en un llarg camí iniciat abans de la guerra.

Aquesta publicació és part del projecte d'R+D+I La censura franquista y la literatura rusa (1936-1966) *(PID2020-116868GB-I00), finançat pel MCIN/ AEI/10.13039/501100011033/.*

Notes

[1] Calvo González, José (2010). «Sobre la edición de Tolstói en España (1887-1936). Particulares a una Exposición». A: García Reche, Gregorio; Araceli Lara, Carmen (coord.). *León Tolstói. Lúcido fulgor. Centenario del fallecimiento. Catálogo de la exposición bibliográfica*. Màlaga: Biblioteca de la Universidad de Málaga, p. 26.

[2] Pinyol, Ramon (1997). «Les traduccions de literatura russa a Catalunya fins a la guerra civil». González, Soledad; Lafarga, Francisco (ed.). *Traducció i literatura. Homenatge a Ángel Crespo*. Vic: Eumo, p. 246-264.

[3] Per a més informació, vegeu la meva anàlisi a «La traducció de Narcís Oller d'*Un llibre trist*», *Caplletra*, 60, (primavera), 2016, p. 31-53.

[4] Sobre el debat de les traduccions indirectes/directes i la relació amb la literatura russa, vegeu el meu article «Olga Savarin i altres històries de la traducció indirecta del rus al català al segle xx», a: Garcia Sala, Ivan; Sanz-Roig, Diana; Zaboklicka, Bozena (2014). *Traducció indirecta en la literatura catalana*. Lleida: Punctum, p. 145-160.

[5] Calvo González, José (2010). «Sobre la edición de Tolstói en España (1887-1936). Particulares a una Exposición». A: García Reche, Gregorio; Araceli Lara, Carmen (coord.). *León Tolstói. Lúcido fulgor. Centenario del fallecimiento. Catálogo de la exposición bibliográfica*. Màlaga: Biblioteca de la Universidad de Málaga, p. 19-24 https://riuma.uma.es/xmlui/bitstream/handle/10630/4609/CATALOGOTOLS

[6] Una aproximació a la manera de traduir del rus de Payarols es pot veure en l'estudi introductori que faig de la seva traducció de *La mort d'Ivan Ilitx* reeditada, com a facsímil, per l'Editorial Barcino l'any 2020, p. 11-49.

[7] Per saber més sobre el Nin traductor, vegeu els dos volums de Judit Figuerola, *Andreu Nin, militant de la cultura*, i *Andreu Nin, revolucionari i traductor*, editats per Publicacions de l'Abadia de Montserrat, l'any 2017 i 2018, respectivament. També sobre Nin i Payarols i el seu paper en el sistema literari català, cal tenir en compte la tesi doctoral de Noemi Llamas Gómez (2018) *Francesc Payarols and Andreu Nin, agents of the Catalan polysystem. Unmediated translations from Russian in the 1930s: a critical overview*, defensada a la Universitat de Glasgow, l'any 2018.

[8] Castillo, David (2010). «Destí d'una dona de poble». *El punt avui*, (5 octubre), <https://www.elpuntavui.cat/cultura/article/19-

cultura/311866-desti-duna-dona-de-poble.html>.

[9] «Editorial», *L'Avenç*, 361, 2010, < https://www.lavenc.cat/paper?numero=361>.

[10] La llista es pot consultar a la pàgina web de l'Institut: < https://institutperevoda.ru/knigi/published/filter/lang-is-%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%81%
>.

[11] Tot i que la traducció catalana ha aparegut més tard que la castellana (la idea inicial era publicar-les alhora), semblen projectes paral·lels. Especialment, són molt properes pel que fa a l'aspecte paratextual: parteixen del mateix glossari de personatges, utilitzen el mateix mapa, dissenyat per Pablo Uría Díez, i les portades, tant des del punt de vista temàtic com cromàtic, són molt semblants: reprodueixen imatges de l'incendi de Moscou de 1812, retratat per testimonis de l'època, per Aleksandr Smirnov, en el cas de la catalana, i per l'oficial napoleònic Christian Wilhelm von Faber du Faur en la castellana. No sabem si aquestes coincidències es deuen a una altra casualitat editorial o són fruit de la col·laboració amb l'Institut.

[12] Sobre la traducció com una forma del que Joseph Nye va anomenar *soft power*, vegeu: Carbó-Catalan, Elisabet; Roig-Sanz, Diana (2022). «Swinging Between Culture and Politics: Novel Interdisciplinary Perspectives». A: Carbó-Catalan, Elisabet; Roig-Sanz, Diana (ed.). *Bridging Cultural Relations, Intellectual Cooperation, and Cultural Diplomacy*. Berlín: De Gruyter; Batchelor, Kathryn (2019). «Literary translation and soft power: African literatura in Chinese translation», *The Translator*, 25(4), p. 401-419.